

References

1. Bazhan, O. (2016). *Vertykal teroru: diialnist Umanskoj mizhraionnoi operatyvno-slidchoi hrupy NKVS u 1937–1938 rokakh* // Naukovi zapysky NaUKMA. Istorychni nauky, 2016. t. 182, 41-48. [in Ukrainian].
2. Kokin, S., Iunhe, M. (Ed.). (2010). *Velykyi teror v Ukraini: «Kurkulska operatsiia» 1937 – 1938 rr.* Ch.1 K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiiia» [in Ukrainian].
3. Vyola, L. (2015). *Delo Umanskoho raionnoho otdela* // Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB, 2, 180–223. [in Russian].
4. Zolotarov, V. (2007). *Diialnist orhaniv radianskoj derzhbezpeky zi zdiisnennia «kurkulskoj operatsii» u Kharkivskii oblasti (1937–1938 rr.)* // Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB, 1, 158–171.

DOI: 10.15407/kraieznastvo2024.02.095

УДК 94(477.46) «1932/1933»:343.619.911

Андрій Загорулько (м. Київ)

доктор філософії за спеціальністю
«Публічне управління та адміністрування»,

начальник управління медіа-моніторингу
та аналітичного супроводження

Департаменту комунікацій МВС України

E-mail: a.zahorulko@mvs.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5604-3953>

Анна Білай (м. Київ)

заступник начальника управління медіа-
моніторингу та аналітичного супрово-
дження Департаменту комунікацій МВС
України

E-mail: a.bilai@mvs.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2177-2494>

Маріна Харабара (м. Київ)

головний спеціаліст відділу аналітичного
супроводження управління медіа-моні-
торингу та аналітичного супроводження
Департаменту комунікацій МВС України

E-mail: m.kharabara@mvs.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6073-3345>

Факти канібалізму у 1933 році на території району імені Петровського (Городищенського) Київської області за матеріалами Галузевого державного архіву МВС

У статті простежено пік смертності під час Голодомору 1932–1933 рр. в населених пунктах району ім. Г. І. Петровського (Городищенського) Київської області за матеріалами справ фонду № 32 «Кримінальні справи судових та позасудових органів» Галузевого державного архіву МВС (далі – ГДА МВС) України. Зазначено, що виявлені документи є важливою частиною доказової бази під час встановлення факту злочину геноциду проти українського народу у 1932–1933 роках. На основі опрацювання архівних кримінальних справ щодо випадків канібалізму проведено аналіз та зроблено узагальнення щодо специфіки ведення справ репресивними органами комуністичного тоталітарного режиму, а також щодо складу засуджених.

Ключові слова: Голодомор 1932–1933 рр., геноцид, архівні документи та матеріали, кримінальні справи.

Andriy Zahorulko (Kyiv)

doctor of philosophy by specialty
 «Public management and administration»
 head of the media monitoring department
 and analytical support
 Department of Communications of the
 Ministry of Internal Affairs of Ukraine
 E-mail: a.zahorulko@mvs.gov.ua
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5604-3953>

Anna Bilay (Kyiv)

deputy head of the media department
 monitoring and analytical support
 Department of Communications of the
 Ministry of Internal Affairs of Ukraine
 E-mail: a.bilay@mvs.gov.ua
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2177-2494>

Marina Harabara (Kyiv)

chief specialist of the analytical department
 media management support monitoring and
 analytical support Department of Commu-
 nications of the Ministry of Internal Affairs
 of Ukraine
 E-mail: m.kharabara@mvs.gov.ua
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6073-3345>

Facts of cannibalism in 1933 in the territory of the district of the name Petrovskiy (Horodishchenskiy) of Kyiv region according to the materials of the Industry State Archive of the Ministry of Internal Affairs

The article traces the peak of mortality during the Holodomor of 1932–1933 in the settlements of the district named after G. I. Petrovskiy (Horodishchenskiy) of Kyiv region based on the case files of fund No. 32 "Criminal cases of judicial and extrajudicial bodies" of the Branch State Archive of the Ministry of Internal Affairs (hereinafter - GDA of the Ministry of Internal Affairs) of Ukraine. It is noted that the discovered documents are an important part of the evidence base during the establishment of the fact of the crime of genocide against the Ukrainian people in 1932–1933.

Based on the processing of archival criminal cases regarding cases of cannibalism, an analysis was made and a generalization was made regarding the specifics of conducting cases by the repressive bodies of the communist totalitarian regime, as well as regarding the composition of the convicted.

Key words: *Holodomor of 1932–1933, genocide, archival documents and materials, criminal cases.*

Довгий час в незалежній Україні питання дослідження явища канібалізму, яке мало місце в роки Голодомору 1932–1933 рр., порушувалось дуже обережно і нечасто через низку причин. Головним чином – у зв'язку з небажанням спровокувати скандал, який можуть використати в антиукраїнських інтересах.

Проте, усвідомлюючи виключне значення архівно-кримінальних справ періоду Голодомору, українські науковці: В. Марочко¹, М. Малиш², Н. Платонова, Т. Вронська³, В. Сокур, Ю. Сокур⁴, В. Щербатюк⁵, І. Петренко⁶, Д. Байкеніч⁷ на їх основі досліджували та висвітлювали в своїх працях механізми вчинення Голодомору.

¹ Марочко В. І. Канібалізм в роки голодомору. Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 2003. С. 568–575.

² Малиш М. Рокованість на вічні уроки. МВС розсекречує архіви. Іменем Закону. № 48 (5384), 2003. С. 6–7.

Проте, матеріали архівних справ ще не вичерпали потенціал для дослідження різних аспектів Голодомору 1932–1933 років.

Актуальність дослідження полягає в тому, що матеріали 1022 кримінальних справ з ГДА МВС України, порушених за фактами канібалізму, людоїдства та труподїдства, стали важливою частиною доказової бази під час встановлення факту злочину геноциду проти українського народу та мали виняткове значення у розслідуванні кримінальної справи № 475, порушеної Службою безпеки України 22 травня 2009 р. за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 рр. – за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 442 Кримінального кодексу України. Аналіз архівних матеріалів ГДА МВС України дозволив слідству підтвердити факт тотального штучного голоду в УСРР, який призвів до винищення частини українського народу⁸. Проте, вказані кримінальні справи не вичерпали свого потенціалу та є джерелом дослідження Голодомору, в тому числі і його перебігу в регіонах, територіальних особливостей та наслідків, життєвих обставин, в яких діяли представники режиму та голодуючі.

Перш ніж перейти до аналізу архівно-кримінальних справ, слід навести загальну характеристику фонду 32 ГДА МВС України.

До архіву МВС справи фонду № 32 потрапили після реорганізації МВС СРСР у 1954 р. Із 83 тис. справ, які були порушені

в період Голодомору 1932–1933 рр., дотепер збереглось близько 3 тис., серед яких є і справи, що безпосередньо стосуються геноциду українського народу. Близько 540 справ періоду 1932–1933 років зберігаються при ліквідаційних комісіях ГУМВС України в Криму, Київській області, УМВС України в Дніпропетровській, Житомирській, Кіровоградській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Сумській, Херсонській, Хмельницькій областях. Доля частини справ невідома внаслідок знаходження їх на тимчасово окупованій Росією території – в ГУМВС України Луганської області.

У 1956 р. були знищені 994 архівні кримінальні справи за 1933 р. щодо 1483 осіб, засуджених за канібалізм на строки 3–5 років позбавлення волі з перебуванням у виправно-трудовому таборі. Ще 1022 справи засуджених (до 10 років таборів або розстрілу) за канібалізм підлягали знищенню у 1965 р. Вказані справи були збережені лише завдяки особистому втручання тодішнього міністра охорони громадського порядку УРСР І. Головченка, який узгодив з керівництвом республіки довічне зберігання цих унікальних матеріалів⁹.

До засуджених за канібалізм у 1933 р. застосовували ст. 174 Кримінального кодексу УСРР за 1927 р., яка передбачала покарання у вигляді розстрілу або ув'язнення до 10 років за розбій, з метою заволодінням чужим майном¹⁰.

³ Платонова Н. В., Вронська Т. В. Архівні матеріали НКВС і ДПУ у фондах державного архіву МВС України. Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 2003. С. 26–41.

⁴ Сокур В. В., Сокур Ю. В. Голодомори мовою документів і свідчень. 2-ге вид. доп. та перероб. Київ: ФОП Маслов, 2018. 123 с.

⁵ Щербатюк В., Загорулько А., Дурнов Є., Сокур Ю., Орищенко Ю. Архівні документи як джерело дослідження голодомору 1932–1933 років (за матеріалами фонду 32 «Кримінальні справи судових та позасудових органів» Галузевого державного архіву МВС України). Українознавчий альманах. Випуск 33. Київ: «Міленіум», 2023. С. 162–173.

⁶ Петренко І. Опір геноцидній політиці комуністичного тоталітарного режиму в 1932–1933 рр. За документами фондів Національного музею Голодомору-геноциду. Українознавчий альманах. Випуск 33. Київ: «Міленіум», 2023. С. 137–146.

⁷ Байкенич Д. «Кримінальні справи про канібалізм як джерело інформації про Голодомор (на прикладі Харківської області)». Геноцид як зброя у боротьбі проти української нації в ХХ–ХХІ ст.: інтердисциплінарні підходи (до 90-х роковин Голодомору-геноциду): матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24–25 листопада 2022 р.). Київ, 2023. С. 100–104.

⁸ Архів Апеляційного суду України м. Києва. Кримінальна справа № 475, порушена СБУ 22.05.2009 р. за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 роках, т. 25. 237 арк.

⁹ Платонова Н. В., Вронська Т. В. Архівні матеріали НКВС і ДПУ у фондах державного архіву МВС України. Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 2003. С. 26–41.

¹⁰ Марочко В. І. Канібалізм в роки голодомору. Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 2003. С. 568–575.

Авторами обрано для дослідження район ім. Г. І. Петровського, оскільки він знаходиться у лісостеповій зоні в центрі України, мешканці якої відповідно до дослідження, проведеного Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, постраждали найбільше¹¹. (Довідка: Городищенський район утворено у 1923 р. Він входив до Київської губернії (1923–1925 рр.), Черкаської округи (1925–1930 рр.), Київської області (1932–1953 рр.). У період з 1931 р. по 1944 р. район носив назву ім. Г. І. Петровського, а селище Городище – селище ім. Г. І. Петровського¹². У 1944 р. району ім. Г. І. Петровського було повернуто назву

Городищенського, а селищу ім. Г. І. Петровського – Городище. У 1954 р. район увійшов до Черкаської області¹³. Район ліквідовано у 2020 р., а населені пункти, що входили до його складу включено до складу Звенигородського та Черкаського районів Черкаської області).

Статистичний аналіз. На основі справ фонду № 32, порушених за фактами канібалізму в населених пунктах району ім. Г. І. Петровського Київської області, проведено статистичний аналіз всіх 17 архівно-кримінальних справ, які зберігаються в ГДА МВС. Результати занесені до таблиць 1–3.

Таблиця 1

№ справи	14758	15606	14662	14776	14882
Нас. пункт	В'язівок	В'язівок	Товста	Вербівка	Шевченкове
Кількість засуджених	2	3	1	2	1
Вік засуджених, стать, національність	1) 27, чол., укр. 2) 21, жін., укр.	1) 60, чол., укр. 2) 22, чол., укр. 3) 38, жін., укр.	48, чол., укр.	1) 43, жін., укр. 2) 17, жін., укр.	32, жін., укр.
Наявність дітей в сім'ї	2	1) 2 2) – 3) 2	1	1	4
Вирок	1) Розстріл 2) 10 років таборів	1) Розстріл 2) Розстріл 3) Розстріл	Розстріл	1) 10 років таборів 2) 10 років таборів	10 р. таборів
Дата вчинення	12.03.1933	17.03.1933	30.03.1933	Квітень 1933 12.05.1933	22.05.1933
Рід заняття	1) Хлібороб 2) Хлібороб	1) Колгосп. 2) Хлібороб 3) Хлібороб	Хлібороб-одноосібник	1) Домогосподарка 2) Домогосподарка	Хлібороб-одноосібниця
Освіта	1) Малограмотний 2) Малограмотна	1) Відсутня 2) Відсутня 3) Відсутня	Малограмотний	Відсутня	Малограмотна
Попередні судимості	– –	1) – 2) 1 3) –	–	–	–
Соціальний стан	1) Бідняк 2) Бідняк	1) Бідняк 2) Бідняк 3) Бідняк	Бідняк	1) Бідняк 2) Бідняк	Бідняк

¹¹ Від Голодомору 1932–1933 років найбільше постраждали Київська і Харківська області // Дзеркало тижня. Режим доступу: URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/vid-golodomoru-1932-1933-rokiv-naybilshe-postrazhdali-kiyivska-i-harkivska-oblasti-261156_.html (дата звернення: 02.04.2024).

¹² Указ Президії Верховної Ради УРСР від 15 серпня 1944 р. «Про перейменування, уточнення та внесення змін в найменування деяких міст, районних центрів і районів УРСР». Відомості Верховної Ради Української РСР. 1945. № 7–8. С. 9–12.

¹³ Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про створення в складі Української РСР Черкаської області» 7 січня 1954 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. 1954. № 1. С. 5.

Таблиця 2

№ справи	14883	15085	15154	15391	15080	15430
Нас. пункт	Орловець	Орловець	Орловець	Орловець	Петровське	Валява
Кількість засуджених	1	1	1	1	1	1
Вік засуджених, стать, національність	30, жін., укр.	48, чол., укр.	66, чол., укр.	21, жін., укр.	33, жін., укр.	26, жін., укр.
Наявність дітей в сім'ї	1	–	–	–	4	3
Вирок	10 років таборів	10 років таборів	Розстріл, замінили на 10 р. таборів	Розстріл, замінили на 10 р. таборів	10 років таборів	10 років таборів
Дата вчинення	15.05.1933	24.04.1933	15.04.1933	21.04.1933 25.04.1933	02.06.1933	7.06.1933
Рід заняття	Домогосподарка, одноосібниця	Колгоспник, слюсар	Хлібороб–одноосібник	Хлібороб–одноосібниця	Домогосподарка	Хлібороб, колгоспниця
Освіта	Відсутня	Грамотний	Відсутня	Відсутня	Вчителька	Відсутня
Попередні судимості	–	–	–	–	–	–
Соціальний стан	Бідняк	Середняк	Бідняк	Середняк	Розкуркулена одружилась з бідняком	Бідняк

Таблиця 3

№ справи	15232	15424	15468	15615	15076	15118
Нас. пункт	Майданівка	Ксаверово	Журавка	Мліїв	Мліїв	Мліїв
Кількість засуджених	2	1 жін. 2) (чол. вчинив самогубство)	2	1	1	1
Вік засуджених, стать, національність	1) 31, чол., укр. 2) 33, жін., укр.	1) ?, чол., ? 2) 18, жін., укр.	1) 43, чол., укр. 2) 35, жін., укр.	31, чол., укр.	46, жін., укр. (нар. в Могилівській губ.)	39, жін., укр.
Наявність дітей в сім'ї	2	1	2	2	4	3
Вирок	1) 10 років таборів 2) 5 років таборів	10 років таборів	1) 10 років таборів 2) 10 років таборів	Розстріл (помер до виконання покарання)	10 років таборів	10 років таборів
Дата вчинення	Поч. 06.1933	02.06.1933	18.06.1933	17.03.1933	25.04.1933	06.06. 1933
Рід заняття	1) Хлібороб 2) Колгоспниця	1) Хлібороб 2) Колгоспниця	1) Хлібороб 2) Колгоспниця	Одноосібник	Домогосподарка	Домогосподарка
Освіта	1) Малограмотний. 2) Відсутня	1) Невідомо 2) Відсутня	1) Малограмотний, 2) Малограмотна	Відсутня	Відсутня	Відсутня

Продовження таблиці 3

Попередні судимості	1) Декілька крадіжок, вбивство 2) –	1) Невідомо 2) –	1) – 2) –	Декілька разів за крадіжку лісу. Взаємодія з групою крадіїв. Бандит Головщини 1920-х рр.	–	–
Соціальний стан	1) Бідняк 2) Бідняк	1) Бідняк 2) Бідняк	1) Бідняк 2) Бідняк	Середняк	Бідняк	Середняк

Таблиця 4

Населені пункти, в яких виявлено декілька випадків	Орловець – 4 випадки; Мліїв – 3; В'язівка – 2.
Кількість засуджених, стать	Чоловіків – 10, жінок – 14, всього – 24 особи.
Вік засуджених	До 20 років – 2 особи; 20–29 рр. – 5 осіб; 30–39 рр. – 10 осіб; 40–49 рр. – 7 осіб; 50 – 59 рр. – 0; 60 і більше – 2 особи; Вік невідомий – 1 особа.
Національність	Всі засуджені – українці
Наявність дітей в сім'ї	У 14 справах (з 17-ти) фігуранти мали власних дітей.
Вироки	5 р. таборів – 1 особа; 10 р. таборів – 16 осіб (2-є з них спочатку були засуджені до розстрілу); Розстріл – 6 осіб; 1 чол. вчинив самогубство під час затримання та 1 чол. помер до виконання покарання.
Дата вчинення	У березні 1933 року – 4 випадки; у квітні – 6 випадків; у травні – 3 випадки; у червні – 6 випадків. Всього – 19 випадків.
Рід заняття	Хлібороби – 17 осіб; домогосподарі – 6 осіб; слюсар в колгоспі – 1 особа.
Освіта	Неосвічені – 14 осіб, малограмотні – 7 осіб, освічені – 2 особи, не відомо – 1 особа.
Попередні судимості	Зафіксовані у 3-х осіб.
Соціальний стан	Бідняки – 20 осіб; Середняки – 4 особи.

Статистичну інформацію з таблиць 1–3 узагальнено щодо специфіки ведення справ слідчими, результатів їх розгляду Особливою нарадою НКВС, а також специфіки складу засуджених, та занесено в таблицю 4.

Специфіка складу засуджених. Здійснивши аналіз статистичної інформації, наведеної у таблиці 4, можна скласти наступні узагальнення щодо осіб, які вчинили канібалізм в межах району ім. Г. І. Петровського Київської області: (1) українець, (2) місцевий житель, який народився та переважно більшість життя жив у межах того ж району, (3) віком від 20 до 50 років, (4) проживає в родині та має своїх дітей, (5) неосвічений або малоосвічений, (6) хлібороб, в колгоспі не працює або майже не працює, (7) раніше до кримінальної відповідальності не притягався, (8) бідняк.

Чисельна перевага жінок канібалів над чоловіками пояснюється типовістю ситуації для періоду Голодомору, коли чоловік фізично працював, щоб прогодувати сім'ю і від недоїдання та важкої праці помирав раніше (найчастіше в кінці 1932 року – початку 1933 року), а жінка лишалась сама вдома з малолітніми дітьми. Не маючи змоги лишити дітей самих вдома та йти працювати і заробляти гроші або трудовні, жінка з дітьми лишалась приреченою на голодну смерть. Наприклад, у мешканки с. Мліїв П. Г. перш ніж вона вчинила канібалізм, помер від голоду чоловік і в неї на утриманні лишилось троє малолітніх дітей¹⁴. Аналогічна ситуація склалась і в мешканки містечка ім. Г. І. Петровського (нині м. Городище) С. А., чоловік якої помер від голоду в 1932 р. і в неї на утриманні

залишилось четверо дітей, троє з яких невдовзі також померли від голоду. Трагічний символізм вказаного випадку полягає в тому, що останню доньку на ім'я Надія жінка вбила з метою вжити в їжу¹⁵.

Специфіка документування канібалізму підрозділами ДПУ. Слідчі фабрикували кримінальні справи, незважаючи на штучний характер голоду та реальні обставини в конкретній родині. Причиною голоду в родині вони вказували небажання працювати в колгоспі або малу кількість трудовнів, що ніби з вини самої ж людини стало підставою голодування та канібалізму. До зазначеної «доказової бази» слідчі часто додавали додаткові аргументи у вигляді крадіжок продуктів, овочів або зерна на колгоспних полях чи городах, у погрібах колгоспників, протиставляючи одноосібників чи тих, хто не мав реальної змоги працювати – колгоспній системі, яка ніби рятувала від голоду. Зокрема, мешканців с. В'язівок Т. К. та С. К. в матеріалах справи характеризують як бродяг та крадіїв. А мешканця того ж села Г. Б., який до вступу в колгосп мав хату, клуню, сарай та 4 га землі характеризують п'яницею, ледарем і крадієм¹⁶. Мешканець с. Орловця В. К. до розкуркулення в 1929 р. був підприємцем і мав: хату, сарай, клуню, землю, трактора, молотарку, просорушку¹⁷.

Фізичний, моральний та матеріальний стан населення. Загалом стан працездатності селян добре прослідковується з довідки, виданої в колгоспі «Прогрес» с. Журавка щодо кількості відпрацьованих трудовнів сім'єю Ф. Ч. та М. Ч.¹⁸:

	1931 р.	1932 р.	1933 р.
Чоловік	222 т. д.	Працював у майстерні	Працював у майстерні
Жінка	–	109,8 т. д.	9 т. д.

¹⁴ Галузевий державний архів (далі ГДА) МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. № 15118.7–8 червня 1933 р., 11 арк.

¹⁵ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. № 15080.5–6 червня 1933 р., 14 арк.

¹⁶ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. № 14758.21-22 березня 1933 р., 29 арк.

¹⁷ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. № 15085.26-27 червня 1933 р., 12 арк.

¹⁸ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. № 15468.19-22 червня 1933 р., 20 арк.

Жителька с. Валява М. Т. у 1932 р. разом з чоловіком відпрацювала в колгоспі 404 трудодні, за що отримали 16 пудів хліба, який родина з 6 осіб з'їла протягом осені 1932 р., а зиму довелося «перебиватись» чим доведеться. Жінка продавала господарчі речі, щоб купити харчі. Весною 1933 р. засоби для виживання вичерпались, від голоду померли чоловік і одна дитина¹⁹.

Фактично, слідчі задокументували факт тотального доведення комуністичним тоталітарним режимом населення до зубожіння.

Привертає увагу явище, яке періодично прослідковується у поясненнях засуджених, що ідея вбити людину з метою вживання її м'яса у якості їжі та порятунку від голоду з'явилась після того, як територією України масово почали поширюватись чутки про такі випадки та про придатність людського м'яса до споживання. Наприклад, засуджений мешканець с. В'язівок Т. К. пояснив слідчому, що під час його перебування в с. Матусів почув про випадки людоїдства²⁰. Жителька с. Валява М. Т. чула розмови від різних людей про вживання людського м'яса, що спонукало її до такого ж вчинку з метою порятунку від голодної смерті²¹.

Отже, тривале голодування та створена комуністичним-тоталітарним режимом атмосфера тотального пригнічення і переслідування, зруйнували у суспільстві моральний клімат, викликавши у людей масові психофізичні зрушення. При цьому діти, як найуразливіша категорія, стали масовими жертвами канібалізму²². Переважно, в досліджених справах жертвами були або власні діти, або чужі – сусідські чи діти жебраки, яких заманювали до хат під різними приводами та вбивали. Часто, жертвами ставали родичі та члени родини – брати та сестри, дружини. М'ясом вбитих фігуранти справ годувались самі та годували своїх дітей і близьких.

Територіальне поширення. Аналізуючи територіальне поширення канібалізму можна констатувати, що вказане явище було однаково поширене по всій території району і не залежало від географічних особливостей місцевості.

Використання органами безпеки УРСР архівних справ канібалів. Варто зазначити, що Особлива нарада НКВС, як і трійки НКВС, не мали нічого спільного з кримінальним судочинством, оскільки вони були позбавлені таких головних принципів судочинства як незалежність суду, змагальність і рівність сторін перед судом та законом. Проте, справи щодо канібалізму використовувались радянськими партійними органами і в пізніші десятиліття як компрометуюча інформація стосовно родичів або нащадків канібалів. Наприклад, у справі № 15389 наявний документ Міністерства державної безпеки УРСР з грифом «цілком таємно» [документ не нумерований], в якому здійснюється запит на архівну справу, порушену щодо жінки, яка вбила сусідську дитину у 1933 році для вживання в їжу. Запит здійснювався в рамках перевірки її родички у 1952 році²³.

Таким чином, задокументована репресивними органами комуністичного тоталітарного режиму архівна інформація про явище канібалізму, що мало місце у березні – червні 1933 р. в районі ім. Г. І. Петровського Київської області, а саме: географія поширення, соціальний та національний склад засуджених, дозволяє локально підтвердити, що об'єктом злочину геноциду були українці. Представники репресивних органів одноманітно фабрикуючи карні справи відносно доведених пануючим режимом до канібалізму українців, приховували реальний стан справ в УСРР та його причини, що додатково підтверджує спеціальний намір комуністич-

¹⁹ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. № 15430. 9–15 червня 1933 р., 10 арк.

²⁰ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. № 14758. 21–22 березня 1933 р., 29 арк.

²¹ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. № 15430. 9–15 червня 1933 р., 10 арк.

²² *Малиш М.* Рокованість на вічні уроки. МВС розсекречує архіви // Іменем Закону. (5384), 2003. № 48. С. 6–7.

* Значна кількість справ складена і зшита з порушенням вимог правил документообігу: сторінки не нумеровані, документи не систематизовані та не внесені до внутрішнього опису.

²³ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. № 15389.1-19 квітня 1933 р., 40 арк.

ного тоталітарного режиму – упокорення або часткове знищення української нації.

Правлячий режим, довівши населення України до зубожіння, зокрема економічно успішних селян-одноосібників та господарів-підприємців, яких таврував «куркулями» та «підкуркульниками», крок за кроком намагався зламати багатовіковий традиційний уклад життя українців, запроваджуючи, так звані, «соціалістичні

перетворення», зокрема неприйнятну для хліборобів колективізацію. Зустрівши рішучий, у тому числі й збройний опір українців політиці кремля, режим у 1932–1933 рр. вдруге (уперше в 1921–1923 рр.) обрав голод, як засіб впровадження в Україні своєї політики²⁴ та інструмент знищення національно-визвольного руху і недопущення відновлення незалежної Української держави.

References

1. Smoliiy V. (Ed) (2003) *Holod 1932–1933 rokiu v Ukrayini: Prychyny ta naslidky*. Kyiv: Nauk. dumka, 2003. [in Ukrainian].
2. Malyshe M. (2003) *Rokovanist' na vichni uroky. MVS rozsekrechuye arkhivny. Imenem Zakonu*. 48 (5384), 6–7 [in Ukrainian].
3. Sokur V., Sokur Yu. (2018) *Holodomory movoyu dokumentiv i svidchen'*. Kyiv: FOP Maslov. [in Ukrainian].
4. Shcherbatyuk V., Zahorul'ko A., Durnov Ye., Sokur Yu., Oryshchenko Yu. (2023) *Arkhivni dokumenty yak dzherelo doslidzhennya holodomoru 1932–1933 rokiv (za materialamy fondu 32 «Kryminal'ni spravy sudovykh ta pozasudovykh orhaniv» Haluzevoho derzhavnoho arkhivu MVS Ukrayiny)*. *Ukrayinoznavchyy al'manakh*. 33, 162–173/ [in Ukrainian].
5. Petrenko I. (2023) *Opir henotsydnii politytsi komunistychnoho totalitarnoho rezhyму v 1932–1933 rr. Za dokumentamy fondiv Natsional'noho muzeyu Holodomoru-henotsydu*. *Ukrayinoznavchyy al'manakh*. 33, 137–146. [in Ukrainian].
6. Shcherbatyuk V. (2014) *Holod yak zasib nasyt'nyts'koho vprovadzheniya bil'shovyts'koyi polityky v ukrajins'komu seli*. *Hileya (naukovy visnyk)*. 83 (№ 4), 38–45. [in Ukrainian].

²⁴ Щербатюк В. М. Голод як засіб насильницького впровадження більшовицької політики в українському селі / В. М. Щербатюк // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. К., 2014. Вип. 83 (№ 4). С. 38–45.